

EUROPASKOLAN STRÄNGNÄS

Europakunskap

GUNNAR ELWORTH JOHAN SANDELL

1

INTRODUKTION

”Europa är ett oavslutat äventyr” skrev sociologen Zygmunt Bauman och dessa ord passar verkligen för att introducera läromedlet i Europakunskap. Europas historia är på många sätt ett svindlande äventyr fullt med nya idéer, banbrytande vetenskap, upptäckter av både nya kontinenter och nya perspektiv på världen men även av blodiga krig och brutalt förtryck. Vi är alla européer och vi har alla ett skäl att fundera kring vad Europa egentligen är för något och, kanske ännu viktigare, vad vi vill att det ska vara.

Detta läromedel kommer att ta ett helhetsgrepp på Europa, dess historia och dess samtid. Ni kommer att få läsa om utvecklingen inom samhället, politiken, religionen, vetenskapen, kulturen och idéerna. Fokus kommer att ligga på allmäneuropeiska erfarenheter och utvecklingslinjer men flera individer, platser och länder som har betydtt extra mycket i vissa skeden kommer att uppmärksammas.

Lycka till med studierna önskar

Gunnar Elworth och Johan Sandell

VAD ÄR EUROPA

Innan vi börjar titta på Europas historia och dess samtid så bör vi inleda med att ta ett helhetsgrepp på Europa: vad är Europa? Vilken betydelse har det haft? Hur skiljer sig Europa från andra världsdelar? Dessa frågor kommer vi att titta närmare på nu.

Europa är ett begrepp som idag är accepterat och väl använt. Vad man exakt menar med begreppet är dock inte helt klart. Man kan för det första tala om Europa som ett rent geografiskt begrepp

och då åsyftas den västra delen av den eurasiska kontinenten. Gränsen mellan Europa och Asien går vid Uralbergen och Kaukasus. Allt väster om dessa bergskedjor tillhör Europa. Men man kan även tala om Europa som ett kulturellt begrepp. Man menar då att det finns en europeisk kultur, men var går gränsen för den? Tillhör Ryssland den europeiska kulturen? Tillhör den lilla del av Turkiet som ligger i Europa den europeiska kulturen? Tillhör områden som bebos i huvudsak av

ättlingar till européer Europa, sådana länder som USA, Kanada och Australien? Vilken relation finns mellan begreppen den europeiska kulturen och den västerländska kulturen?

Även om gränsdragningen inte är helt klar så är de flesta överens om att alla länder som ligger väster om Uralbergen och Kaukasus förutom Ryssland och Turkiet definitivt tillhör Europa, även i någon slags kulturell mening. Det är på det hela taget Ryssland som är det stora gränslandet. Ingen ifrågasätter om Sverige, Nederländerna, Spanien eller Albanien ligger i Europa. Och de som bor i Kanada kallar sig inte européer, även om många av dem säkert upplever ett band till Europa. När det gäller länder som Kanada och Australien passar nog begreppet den västerländska kulturen bättre. Detta begrepp används ofta synonymt med begreppet Europa men har den fördelen att det inte begränsas geografiskt.

Så nu vet vi på ett ungefär vad som menas med Europa, men när började man tala om Europa? Man vet inte säkert. Begreppet kommer från grekiskan, Europe. Ordet liknar ett feniciskt ord, e-reb, från ca 700-talet före Kristus som betecknade området som låg till väster om dem själva. Eftersom fenicierna bodde i nuvarande Libanon så stämmer detta begrepp in på den södra delen av Europa. Ordet har härletts till andra språk och skulle kunna ha betytt ungefär ”solned-

gångens land”, vilket som bekant är i väster.

Det finns även en mytisk version av hur begreppet Europa skapades. Enligt denna myt var Europa en fenicisk prinsessa. Guden Zeus blev kär i Europa och förvandlade sig till en tjur. Hon flydde via havet till Kreta och blev uppenbarligen upphunnen och antingen förförd eller våldtagen av Zeus, i tjurgestalt, och födde honom en son, Minos, som grundade den minoiska kulturen. Eftersom Kreta ligger väster om Fenicien så stämmer den mytiska versionen med den geografiska.

Europa Och Tjuren

Begreppet Europa kom dock inte att användas som ett namn på en världsdel på väldigt lång tid. Det fanns helt enkelt inget behov av det eftersom världen länge var uppdelad på helt andra sätt. Fram till 400-talet efter Kristus tillhörde södra och västra Europa till Romarriket och därmed hade man i t.ex. nuvarande England mer gemensamt med de romerska provinserna i Nordafrika och Mellanöstern än med Skandinavien. Medelhavet förenade olika områden, mer än det skiljde.

Men i och med Västrops fall 476 började dock en gemenskap som åtminstone täckte in delar av Europa, och endast i Europa, att framträda, nämligen den katolska kyrkan. Denna kyrka hade en för sin tid avancerad organisation som sträcktes längre och längre norrut. Till en

början bestod gemenskapen kring Medelhavet då de gamla delarna av Romarriket kom att behålla kristendomen, som ju hade införts redan under 300-talet, men när den nya religionen islam fick sitt genombrott under 600-talet splittrades Medelhavsområdet. De gamla kristna områdena i Nordafrika och Mellanöstern blev islamiserade i och med den arabiska invasionen och kristendomen koncentrerades mer och mer till just Europa. Samtidigt hade man med hjälp av mission spridit den katolska kyrkan till fler och fler delar av Europa. Kring år 1000 var nästan hela Europa kristnat (endast i nordost som t.ex. delar av Sverige och Finland återstod) och en huvuddel av detta område lydde under den katolska kyrkan. Den östliga delen tillhörde den ortodoxa kyrkan, som utgick från Östrom och patriarken i Konstantinopel. Även den ortodoxa kyrkan spreds norrut till områden som till exempel Serbien, Ukraina och Ryssland.

Under hela denna tid använde man dock inte begreppet Europa för att beteckna vår del av världen utan man talade istället om kristenheten. Man ska inte heller glömma att det fanns under lång tid delar av västra Asien som var kristet, nämligen områden i bland annat nuvarande Turkiet som tillhörde Östrom. Med tiden kom Östrom att byta namn till Bysantinska riket och som sådant kom det att bestå under lång tid.

Begreppet Europa började användas efter det bysantinska rikets fall 1453.

I och med att de muslimska turkarna, i det så kallade Osmanska riket, tog över det sista kristna riket i Mellanöstern kunde man nu konstatera att kristendomen var nästan helt koncentrerad till Europa. Det fanns ett behov av att definiera sig själv gentemot den muslimska fienden. Delar av Europa, Balkanhalvön och Grekland, kom dock att tillhöra det Osmanska riket fram till 1800-talet. Nu ska man dock komma ihåg att de flesta som bodde i de av turkarna ockuperade områdena på Balkan, som t.ex. Serbien, Bulgarien och Grekland, fortsatte att vara kristna. Gruppen bosniaker i nuvarande Bosnien övergick dock till islam.

Att man under 1400-talet valde att damma av det gamla begreppet Europa beror mycket på att intresset för antiken ökade starkt på denna tid. Detta var under början av det vi kallar renässansen, vilket var en tid då intresset ökade starkt för antiken i allmänhet och den grekiska antiken i synnerhet. Så det låg liksom i tiden att titta tillbaka på gamla begrepp från den tiden. Och då passade det bra med Europa, som ju kom till under antiken.

Under 1500-talet hände två saker som kom att stärka begreppet Europa ytterligare: upptäckten av Amerika och reformationen. I och med Columbus upptäckt av kontinenten Amerika 1492 lyckades de stora europeiska länderna för första gången besegra och kolonisera stora områden. Detta ökade stoltheten men

ökade också medvetenheten om vilka man var. Man var européer, och de andra var amerikaner, eller indianer som de oftare kallades för.

Den andra stora händelsen som ökade användningen av begreppet Europa var något som inträffade samtidigt som koloniseringen av Amerika genomfördes, nämligen den stora reformationen. Under hela medeltiden hade den katolska kyrkan dominerat starkt i Europa (utom som jag tidigare skrev i delar av Östeuropa) och detta gjorde att det inte fanns behov av ytterligare ett begrepp. Men reformationen splittrade den katolska världen i flera delar. De nordliga delarna av Europa blev så kallade protestanter och bildade egna kyrkor helt skilda från den katolska kyrkan. Det handlar bland annat om de nordiska länderna, England, Nederländerna och delar av Tyskland. Från att ha varit Guds ställföreträdare på jorden blev påven för vissa européer en symbol för ondskan. Man klippte alla band med varandra. Det blev under 1500-talet i stort sett omöjligt för en katolik att överhuvudtaget befinna sig i ett protestantiskt land och vice versa. Detta splittrade Europa på ett sätt som man inte sett maken till ens under Romarrikets dagar.

Med tiden kom man dock att vänja sig vid tanken på att kyrkan nu faktiskt var splittrad. Inte för att man gillade varandra för det. Men man upprättade i alla fall diplomatiska förbindelser över trosgränsen och man kunde med tiden till

och med alliera sig med ett land med som hade en annan tro, till exempel var Sverige och Frankrike allierade under trettioåriga kriget under 1600-talet. Allt detta ledde hur som helst till att begreppen kristenheten och kyrkan inte fungerade längre. Och då kom det gamla begreppet Europa väl till pass. För alla var vi européer, oavsett om vi var katoliker eller protestanter.

Sedan 1500-talet har begreppet Europa varit etablerat som ett namn på den delen av världen och den kultur vi tillhör här. Och även om den europeiska unionen ibland kan uppleva kriser och hot om splittring så står sig namnet Europa starkt.

Ett begrepp som ofta används med ungefär samma betydelse som Europa är som jag nämnt tidigare Västerlandet. Man talar ofta om den västerländska kulturen eller den västerländska civilisationen men vad menar man egentligen med det? När man tittar lite närmare på dessa begrepp så ser man att de ofta betyder ungefär samma sak; både Västerlandets och Europas vagga anses ligga i antikens Grekland, båda handlar främst om länder i Europa men Västerlandet är mer flexibelt i det att det även kan syfta på länder dominerade av europeiska ättlingar som USA.

Det förekommer ibland diskussioner om användningen av begreppen Europa och den västerländska civilisationen och om man skärskådar det hela så ser

man att det finns stora olikheter inom Europa. Detta har gjort att det finns en kritik mot att använda dessa begrepp. Men det skulle inte vara möjligt att avskaffa dem, ens om man ville det. De är nämligen väldigt etablerade och inte minst: de är relevanta.

EUROPAS BETYDELSE

Europa har på många sätt påverkat hela världen genom historien och gör det än idag, om än i något lägre grad än för 100 år sedan. Vi kan idag se många olika områden där Europa har satt tydliga avtryck i omvärlden. På gott och ont har Europa en enorm betydelse för hela världen.

De europeiska språken har spridits långt utanför Europas gränser. De tydligaste språkliga avtrycken har Europa gjort i Amerika. Idag är spanska och portugisiska de helt dominerande språken i Latinamerika och i Nordamerika talar i stort sett hela befolkningen antingen engelska eller franska (det sistnämnda begränsat främst till provinsen Quebec i Kanada). Det finns mindre grupper som ta-

lar de språk som talades i Amerika innan européerna kom dit från slutet av 1400-talet men med undantag av guarani (som är dominerande språk i Paraguay) så handlar det om i sammanhanget få individer. De europeiska språken har även gjort sina avtryck i andra delar av världen. I Indien och i stora delar av Afrika kan ganska stora grupper tala åtminstone något europeiskt språk, vilket ofta kan knytas till den kolonialmakt som styrde över området tidigare. De europeiska språken har i dessa områden, till skillnad från i Amerika, ofta inte blivit huvudspråk utan har mera fått statusen som andraspråk. I några områden som till exempel Sydafrika (afrikaans) och

Australien (engelska) har dock europeiska språk blivit huvudspråk. Skälet till det är att dessa områden haft en stor invandring av europeiska kolonister som kom att dominera så starkt att deras språk med tiden även blivit huvudspråk för många i ursprungsbefolkningen.

Man kan även titta på politiska ideologier och statsskick. De flesta länder i världen är idag, eller låtsas åtminstone vara, demokratier med ett folkvalt parlament och en grundlag som anger hur landet ska styras. Demokratin är en europeisk uppfinning som spridits över världen de senaste hundra åren. Även de politiska ideologierna kommer i de allra flesta fall från Europa. Det var i denna världsdelen som liberalismen, socialismen, nationalismen, fascismen och feminismen utvecklades under 1800- och 1900-talet och i alla de system som har någon form av demokrati finns flera av dessa med och spelar en stor roll i politiken.

Vi kan dessutom se på ett sådant ämne som kultur så ser vi att Europas roll varit mycket viktig. När det gäller musiken så har den klassiska europeiska musiken en mycket hög status i stora delar av världen. Kompositörerna Bach, Mozart och Beethoven hålls inte bara högt i vår del av världen utan även i till exempel Ostasien och givetvis i Amerika. Den europeiska konsten har spelat en stor roll i konsthistorien alltifrån renässansen skulpturer och målningar till det tidiga 1900-talets modernism. Om man vill se

tydliga exempel på detta kan man åka runt lite i USA och se hur det antika inflytandet märks mycket tydligt på många offentliga byggnader. Eller varför inte titta på bilden till detta kapitel: den föreställer Uruguays parlamentsbyggnad!

Om vi övergår till ämnen som teknik och ekonomi så märks det europeiska inflytandet än tydligare. Hela den industriella utvecklingen under 1800-talet med uppfinningar som ångmaskinen, tåget, stålet, cykeln, kameran och bilen, har spridits över hela världen. Den kapitalistiska marknadsekonomin som uppstod ungefär vid samma tid sprids nu över världen, inte minst i Asien där länder som Kina, Japan och Sydkorea håller på att bli helt genomsyrade av industrialismen och kapitalismen och där även länder som Indien har börjat influeras starkt av det.

Ett annat område där Europa varit mycket starkt är vetenskap. Från 1500-talet och framåt har många epokgörande upptäckter gjorts av européer som idag accepterats av stora delar av den övriga världen. Några exempel på det är upptäckten och bevisandet av den heliocentrisk världsbilden under 1500-talet, Newtons lansering av de olika fysikaliska lagarna under 1600-talet, Darwins evolutionsteori från 1800-talet och Einsteins relativitetsteori som lanserades i början av 1900-talet.

Givetvis ska man inte överdriva det europeiska inflytandet. Det finns oerhört

mycket i världen som inte kommer från Europa. Det finns många språk, konst, litteratur, musik, vetenskapliga upptäckter, teknikutveckling och mycket annat över hela världen som inte har påverkats av Europa. Det finns en risk att man blir alltför eurocentrisk och i 1800-talets kolonialanda ser Europa som en representant för allt man uppfattar som exempel på mänsklig kreativitet och utveckling. Det är en kraftig förenkling som riskerar att negligera de många olika kulturer som finns i världen.

Det finns även en annan sida av Europas inflytande på världen som är av en mer destruktiv natur: européer har många gånger begått illdåd mot männi-

skor från andra världsdelar. En aspekt av Europa är just denna starka brutalitet i behandling av de folkslag man mött och ofta även underkuvat. Från och med Columbus upptäckt av Amerika 1492 och fram till avkoloniseringen i mitten av 1960-talet har européer fördrivit, dödat och förslavat många miljoner människor.

Ofta har motiven varit rent krasst ekonomiska där man har sett sig manad att på ett hårdhänt sätt behandla de folkgrupper som antingen stod i deras väg eller som man kunde utnyttja i sin jakt på rikedomar. Det var givetvis inte Europa som uppfann slaveriet, på sätt och vis tvärtom eftersom Europa under 1800-talet bidrog till att slaveriet mer och mer kom att avskaffas, men man kom att utnyttja de områden man styrde över till max. De kanske mest kända exemplen på det är triangelhandeln på Atlanten och hur Belgiens kung Leopold II under senare delen av 1800-talet mer eller mindre förslavade Kongo. Även Tysklands folkmord mot hererofolket i nuvarande Namibia i början av 1900-talet och utrotningen av de föreuropeiska kulturerna i Amerika under 1500-talet är två exempel på detta.

När man ser på Europas inflytande i världen så är det tydligt att mycket av detta inflytande kan placeras till 1500-talet till och med mitten av 1900-talet. Denna tid kan kallas för Europas storhetstid, från upptäckten och erövringen av Amerika till och med andra världskriget och efterkrigstidens avkolonisering. Men man kan även se USA som Europas arvtagare. Landet har från dess självständighet 1776 till och med idag dominerats av europeiska kolonister och deras ättlingar. Sett ur det perspektivet är den europeiska kulturen kanske starkare än på länge och dess inflytande fortsatt mycket starkt.

KULTUR UNDER MEDELTIDEN

När det gäller den medeltida europeiska kulturen så finns det ett ledord som är viktigt: kyrkan. Under den äldre medeltiden var det endast i kyrkan som bildning och kultur fanns överhuvudtaget och under hela medeltiden kom kyrkan att dominera i och med sina ekonomiska muskler och den kompetens som den lyckades samla kring sig.

Arkitektur

Den europeiska medeltida arkitekturen dominerades även den av kyrkan. Det byggdes många olika byggnader men inga så imponerande som kyrkorna. Under slutet av den äldre medeltiden växte en ny stil fram: den romanska. Många kyrkor hade under äldre medeltid byggts i trä, men nu ville man använda sten istället. För att hålla uppe taket byggde man halvcirklar som kom att kallas rundbågar. Murarna behövde vara tjocka för att inte krossas av de tjocka bågarna

och man hade små fönster. Den romanska stilen har en slags kärv skönhet.

Under 1200-talet byggdes kyrkor i en ny stil: den gotiska. Nu hade man utvecklat byggtekniken så mycket att man kunde bygga kyrkor som var högre och som hade stora, målade fönster. Man använde sig av sirliga spetsbågar för att hålla uppe taket och för att ge mer stöd åt

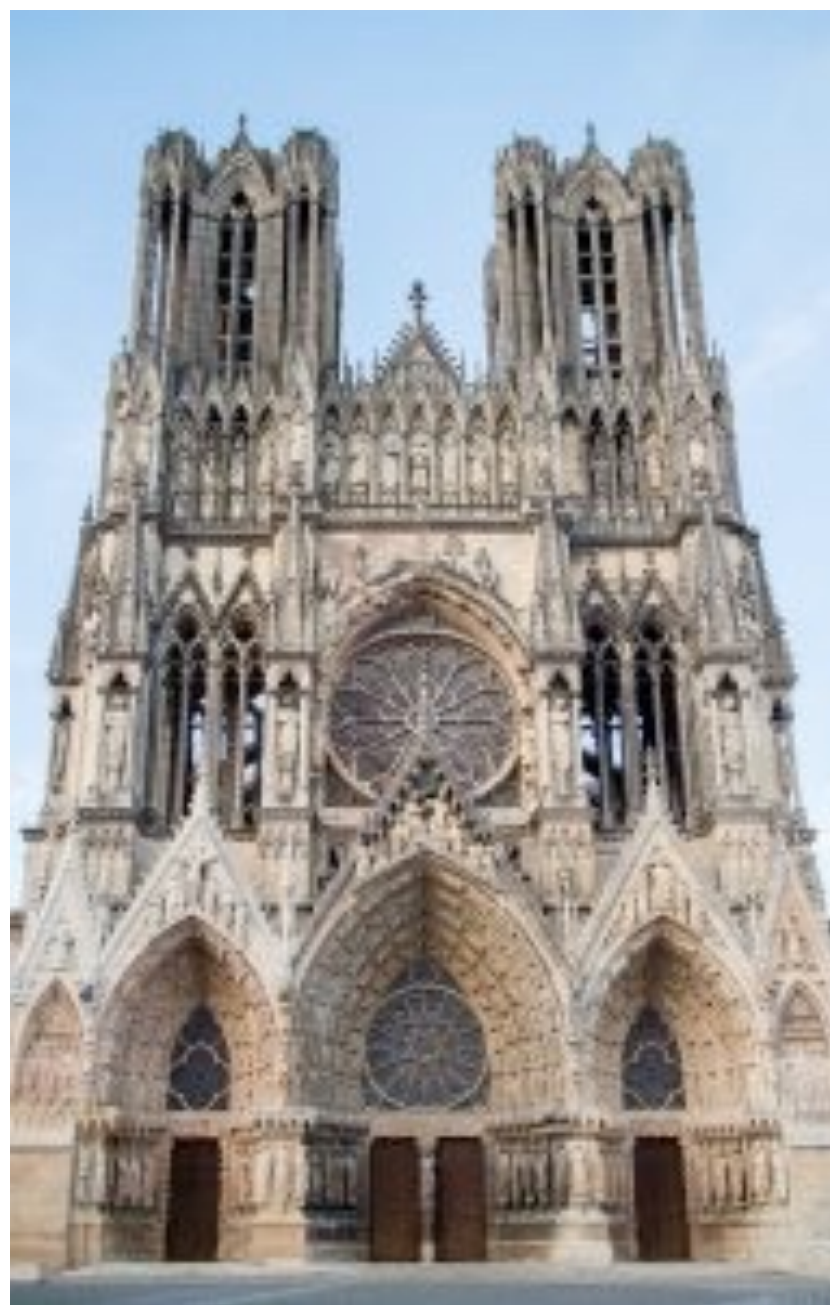
väggarna byggde man bågar på utsidan av kyrkan, så kallade flygande strävbågar. Tanken med stilen var att man skulle höja blicken mot Gud och samtidigt imponeras av den prakt och mäktighet som kyrkan hade. De klart mest imponerande byggnadsverken från Europas medeltid var de stora gotiska katedralerna, till exempel i Reims, Chartres, Kölnerdomen och Notre Dame i Paris. Många av dessa katedraler byggdes under 1200-1400-talet.

Musik

Även inom musiken var det ofta kyrkan som stod i centrum. Den så kallade gregorianska sången skapades i slutet av antiken och den blev en mycket populär genre under hela medeltiden. Den användes dels i gudstjänstlivet, och kunde sjungas av såväl präster som av körer, och dels som ett inslag i klostrens tidegärd (de böner som man skulle be varje dag i ett kloster). Den gregorianska sången bestod både av solopartier och körpartier men var alltid enstämig. Innehållet var givetvis religiöst och syftet var att med sin sång hylla Gud. Ett exempel på en kompositör av gregoriansk sång är en tysk abbedissa som var en verkligt fascinerande medeltida storhet: Hildegard av Bingen.

Hildegard Av Bingen (1098-1179)

Hildegard föddes in i en tysk adelssläkt från trakterna kring floden Rhen. Hon

var ett märkligt barn som kunde chocka sin omgivning genom att förutsäga framtiden eller berätta om platser hon aldrig varit på. Så man kan nog säga att det var ganska naturligt att hon placerades av föräldrarna i ett kloster. Där kom hon med tiden att bli en stor personlighet och en mycket lärd person som brevväxlade med både påven och andra teologiska storheter. Hon hade många religiösa visioner som hon skrev ner, hon forskade inom naturvetenskap (inte minst inom medicin) och skrev öppenhjärtiga verk om kroppen, inte minst kvinnokroppen. Hon backade inte ens från att ta upp känsliga

ämnen som kvinnlig sexualitet. Idag är hon nog mest känd som kompositör av olika vokala verk med religiöst innehåll. Hennes musik hör till den gregorianska sången och behandlar hela tiden religiösa ämnen, till exempel en framsjungen pjäs

om dygden och dess kamp mot djävulens frestelser.. Den präglades liksom annan gregoriansk musik av harmoni och lugn som skulle frammana en bild av gudomlighet och himmel.